

Вестник Западной России.–Вильно, 1868. – Т.2, кн. 8. – С. 51 – 83.

10. Державний архів Житомирської області, ф.158, оп.1, спр.10. Дело канцелярии Волынского епархиального архиерея по обозрению Волынской епархии. 1871 р. – 62 арк.

11. Шиян Л. Вишневець та князі Корибути Вишневецькі / Любов Шиян. – Тернопіль: Горлиця, 2006. – 85 с.

12. Державний архів Тернопільської області, ф.148, оп.8,спр.174. Клировая ведомость церкви Вознесения Господня.1923 р. – 32 арк.

13. Ковальська О.Забетонований пантеон. Родинний склеп Скоропадських як виклик політиці національної пам'яті. / Ольга Ковальська // Тиждень.–2017. – №5(481). – Режим доступу: www.tyzden.ua/cultura/18449.

УДК 37.034(477)

Яковишин Р. Я.,

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти ТОКІППО

**СИСТЕМА РІЗНОМАНІТНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ, ЩО
ВИКОРИСТОВУВАЛИСЯ ТАКОЮ СУСПІЛЬНОЮ ІНСТИТУЦІЄЮ ЯК ЦЕРКВА В
СПРИЯННІ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ГАЛИЧИНИ НА
ЦІННОСТЯХ ХРИСТІЯНСЬКОГО ВЧЕННЯ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
АСПЕКТ**

Однією з найголовніших турбот кожного народу є фізичне, психічне і моральне здоров'я його наступних поколінь. Пройдений людством шлях доводить, що основним стрижнем, завдяки якому формується людська особистість, може бути лише вся сукупність ідеалів, що їх визначила й оберігає упродовж віків релігія [6, 12].

Значимість попередньої думки підтверджують результати опитування 262 провідних учених світу, які в 1909 році опублікував німецький професор Денерт. Із загальної кількості опитаних 92% визнали себе віруючими людьми і лише 2% - атеїстами, а 6% – зарахували себе до агностиків [7, 27].

А сам термін “церква” походить від грецького “кіріне”, “кіріяке”, що означає Дім Божий, Господній, себто святе місце, призначене для християнських богослужінь, молитов. Вперше слово “церква” з'явилося тричі у Євангелії від святого Матвія: “І кажу Я тобі, що, Петро ти, і на скелі оцій побудую Я церкву свою,– і сили адові не переможуть її” [2 Мт.16.18], і далі: “А коли не послухає їх,– скажи Церкві, коли ж не послухає й Церкви,- хай буде тобі, як поганин і митник!” [2 Мт.18.17].

У другій половині ХІХ століття в Галичині характерною ознакою національної освіти була церковно-парафіяльна (приходська) школа, що перебувала у тісному зв'язку з церквою та громадою. Церква і громада були, по суті, однорідними установами.

Обставини життя того часу робили необхідним існування інституту домашніх шкіл грамоти, які склали перехідну ланку від християнської сім'ї, котру Апостол Павло називав “домашньою церквою”, до відповідно влаштованої церковно-парафіяльної школи. Завданням священика, керівника останньої, було спрямовувати всі зусилля на те, щоб підтримувати намагання спільного навчання дітей. Початок уроку відзначався трьома земними поклонами дітей, а його закінчення пов'язувалося з “перекрестясь цїлованієм” книги (наслідуючи приклад священика, котрий цілував прочитані уривки із св. Євангелія). Звідси визначився так званий тип “істинної” школи грамоти, яка була прямим продовженням домашнього виховання

і мала більш сімейний характер. Зміст її навчання характеризувався релігійно-виховним спрямуванням і складом “священних” і “церковно-богослужбних” предметів [8, 34].

Кожний урок, незважаючи на предмет, що викладався, починався співом молитви “Царю Небесний” і закінчувався — “Достойно есть”. Перший після молитви урок присвячувався “наставленню в Законі Божім”. Під час промовляння молитви лампадка перед класним образом завжди була запалена. Між уроками були перерви, під час яких дітям надавалася можливість побігати і погратися, а класна кімната у цей час провітрювалася. Наставник намагався під час перерви сприяти “облагороженію нравов” дітей, запобігаючи “драчливим” іграм і вимовленню грубих, непристойних слів, виховуючи у дітей засади вдячності, ввічливості і послуху [14, 39].

Викладання Закону Божого в церковно-парафіяльній школі Галичини починалося з основних подій історії Старого Заповіту. Учні повинні були з “живих” прикладів отримати перші уявлення про головні сімейні та громадські обов’язки [2, 58].

Вивчення молитов репрезентувало початок другої, практичної частини закончення. Діти повинні були засвоїти навичку до молитви, щоб вона стала для них органічною потребою. Для цього всі зусилля наставника спрямовувалися на те, щоб привчити дітей до промовляння молитви кожного дня. Крім цього, невід’ємним обов’язком священика було пояснення підростаючому поколінню внутрішнього, глибокого смислу молитов [2, 63].

За основу навчання релігії була взята книга “Малий Катехизм”. Матеріал цієї книжки катехит повинен був доповнювати і пояснювати оповіданнями з біблійної історії, а також доводити до свідомості учнів сенс і доцільність церковних обрядів.

До комплексу заходів, що пов’язувалися із процесом введення науки релігії в навчальних закладах Галичини другої половини XIX століття слід також зарахувати релігійні і духовні вправи, що безпосередньо стосувалися о.катехитів і їх індивідуальної діяльності, тобто тут йдеться і про обов’язки священиків, котрі покладав на них митрополичий ординаріат своєю постановою від 17 червня 1897 року.

Будь-яка шкільна наука ґрунтується на двох величинах: вчитель і підручник. Якщо наявність педагогів так чи інакше труднощів не становила, то відсутність чи існування другої величини суттєво впливали на навчальний процес, у тому числі і в гімназіях Галичини другої половини XIX століття. Тому з’явилися насамперед підручники з науки богослів’я іноземного (німецького) походження, за якими велась наука релігії в гімназіях.

Серед підручників подібного гатунку для учнів нижчих гімназій найкращою вважалась “Літургіка” О.Попеля. Окрім неї популярністю користувався катехизис Шустера, вільно перекладений О.Гушалевичем [13, 644]. Також була рекомендована інша література, наприклад, з біблійних історій О.Цибика вважалося за корисне використовувати II частину.

У народних і середніх школах Галичини особливу увагу звертали на спів як на один із найважливіших чинників виховання в душі моральності. Спів у системі служби релігії був чільним рушієм релігійного виховання, пробуджував у людей набожність та інші релігійні почуття. Але розповсюдженням у народних і середніх школах церковний спів не обмежився. Його також “плекали” і удосконалювали в гімназіях, духовних семінаріях, школах співаків. На той час існував поділ церковного співу на: “высшее, стройное или устное пѣніе, и на низшее, або такъ звану самоилку” [4, 474].

Але в Галичині другої половини XIX століття священика не залишали сам на сам з цією проблемою. Велику допомогу церкві в цьому сенсі надавала школа. Зокрема, в народних школах обов’язком вчителя було навчати дітей співу. Окрім цього, в народних школах існував

звичай, який ґрунтувався на тому, щоб переривати науку кількахвилинним співом. Це робилось для гармонізації процесу навчання, не переобтяжуючи учнів тільки лекційним матеріалом.

У ракурсі даної проблеми заслуговує на увагу роль у духовному житті галичан поняття “катехитика”, під яким у другій половині ХІХ століття розуміли науку, котра подавала правила катехизації. Катехизувати — це означало вчити катехуменів (згідно певних правил) основних прав католицької релігії, щоб вони хотіли і вміли жити по-християнському. У свою чергу, катехуменами називали людей, котрі вчать тих правд: це могли бути або діти, або дорослі. А Катехизм — це була книга, з котрої вчилися основних правд католицької релігії. Звідси й катехит бачився учителем, котрий за дорученням церкви навчав вже згаданих правд [5, 1].

Органічним поєднанням теоретичних засад з практичним їх втіленням був спосіб бесіди у викладанні практичної катехитики дітям Галичини другої половини ХІХ століття. Вищезгадана діяльність повинна була вестися в доступний, зрозумілий і знаний для дітей спосіб. Звідси робились висновки, що бесіда катехита зобов’язана бути дохідливою і простою. Кожному катехиту обов’язковим для виконання пропонувалось таке правило: “р҃чи — суть существомъ; слова — же частію случайною” [1, 33].

Іншим об’єктом, що безпосередньо пов’язував свою діяльність з релігійною наукою і, таким чином, впливав на моральне виховання учнівської молоді Галичини другої половини ХІХ століття, був (крім описаного вище катехита) феномен проповідника, що логічно пов’язувався з процесом християнської проповіді, метою якого було “поученье, наставленье и назиданье слушателей” [3, 143].

Коли вже мова ведеться про священнослужителів, варто б дослідити, в яких умовах і в якому середовищі велася підготовка душпастирів, тобто проаналізувати діяльність навчальних закладів відповідного спрямування, а саме — Духовних семінарій.

Вихованці Духовної семінарії повинні були так працювати над вдосконаленням своїх духовних чеснот, що власне життя змушені були вести, як священники; тобто вихованці семінарій навчалися жити вірою: “Чеснота віри повинна так присвічувати кожному в науці богослів’я, щоби та наука не була для нього лише мертвою теорією, а повною життя практикою” [12, 9].

Кожен з вихованців цього закладу був зобов’язаний, по можливості, давати убогим милостиню. Основною чеснотою священника вважалася набожність, тобто особливий “нахил душі до почитання Бога” [12, 11].

У другій половині ХІХ століття галичани ототожнювали вчителя і проповідника. Ця традиція походила ще з давніх часів і пов’язувалася з іменем святого Іоанна Златоуста, який вважав, що вчитель або проповідник, повинен “обладати вс҃ми чеснотами” [3, 144]. Головним завданням проповідника як учителя для учнівської галицької молоді було не тільки переконання слухачів у правдах християнської віри, але одночасно й практичне їх застосування.

В архівних матеріалах цього періоду особливо підкреслюється твердження про спорідненість начал учительської діяльності і праці сповідника. Більше того, обґрунтовувалися вимоги і обов’язки сповідника як учителя [9, 122].

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що провідною ідеєю освіти варто вважати виховання людини, що почуває себе дитиною Божою, особистістю, яка сповнена поваги до інших народів з їх мовами, віруваннями і звичаями, але яка розуміє своє покликання зростати духовно і допомагати у цьому іншим.

Таким чином, українська педагогічна наука і її компоненти формувалися під значним впливом християнської духовності. У свою чергу, повчальний характер християнства вплинув на формування духовного наставництва священнослужителів Галичини як своєрідної вчительської діяльності, що дала поштовх для розвитку феномену “пастирської педагогіки” (доброчинно-виховна діяльність катехитів та сповідників (проповідників); уроки релігії в школах, гімназіях і учительських семінаріях).

У зв’язку із все більш широким застосуванням у другій половині XIX століття терміну “релігійно-моральне виховання”, необхідно відзначити наявність системи різноманітних форм і методів, що використовувалися такою суспільною інституцією як церква з метою становлення підрастаючого покоління на цінностях християнського вчення.

Одне з чільних місць у процесі морально-релігійного виховання учнівської молоді займала школа. Основною формою духовного збагачення школярів виступали уроки релігії.

Поряд з домінуючим морально-релігійним вишколом у згаданих установах вирішувалися завдання розумового, естетичного, трудового та фізичного виховання учнів, що, в кінцевому результаті, виявилось у різнобічному та гармонійному розвитку. Найбільш ефективними формами духовного збагачення молоді виступали обов’язкові так звані “релігійні практики”, уроки релігії та участь у діяльності різноманітних інституцій, якими опікувалася церква.

Беручи за основу весь попередній матеріал, ми мали на меті дослідити і обґрунтувати процес втілення ідеї системності та цілеспрямованості у шляхах, методах і напрямках діяльності церкви в сприянні процесу морального виховання учнівської молоді. Ця інституція користувалась як так званими “шкільними” методами (відкривала школи при церквах, монастирях), так і власними, характерними тільки для неї, душпастирськими і спасенними засобами впливу на моральне становлення підрастаючого покоління. До останніх належали: богослужіння, церковний спів та опосередкований вплив на молоді душі читанням (і його пропагування) молитвословів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Барв’їньській О. Впливъ справдѣ материньского вихованя // Учитель. — Львѡвъ, 1890. — С. 65-70.
2. Врецьона Г. Задача народного учителя // Газета Школьна. — Львѡвъ, 1878. — С. 137-139.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
4. Заняте хлопців в хвилих, свобідних від шкільної науки // Учитель. — Львів, 1902. — С. 363-367.
5. Качала С. Яка є ціль Галицько-Руської Матиці // Слово. — Львів, 1865, № 21. — С. 7.
6. Климишин І. Вчені знаходять Бога (вступ до християнської апологетики). — К.: Б.В., 1993. — 92с .
7. Нарис історії “Просвіти”. — Львів — Краків — Париж: Просвіта, 1993. — 232 с.
8. Пелешь Ю. Читальнѣ и библіотеки парохіальни // Пастырское богословіе. — Вѣдень, 1876/7. — С.585-596.
9. Пляни науки релігії і частні інструкції // Катехізм. — Львів, б/р. — С. 75-84.
10. Поділля (історико - етнографічне дослідження). — К.: Знання, 1994. — 499 с.
11. Правила для родин і товариств (або яких засад мусять придержуватися члени родин і товариств, щоб здобути собі дочасне і вічне благословенство?) // Завдання ”Просвіти” й обов’язки громадянства. — Львів, 1931. — С. 6-9, 13-17.

12. Тхоржевська Т. Д., Мицишин І. Я., Щербяк Ю. А. Теоретико–методичні основи християнської педагогіки. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. — Ч.1. — 479 с.
13. Учебникъ християнско–католицкои Етики для высшихъ клясъ середнихъ шкѳлъ (пѳсля Валера А.). — Львѳвъ, 1885. — 105 с.
14. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДІАУ у Львові). Ф. 129. — Оп. — 2. — Спр. 1516, 14 арк.

УДК 94 (477) Сліпий

Костюк С. В.,

директор КУТОР

«Тернопільський обласний краєзнавчий музей»

ОСОБИСТІ ФОНДИ РЕПРЕСОВАНОГО ДУХОВЕНСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ФОНДАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Враховуючи реалії сьогодення, формування «теологічного» фонду музейної збірки – актуальне. Основне джерело інформації – науково-популярне видання. Серед завваженого, виокремлення заслугоує книжка Богдана Головина «Мученики та ісповідники Української церкви ХХ століття. Нариси. Статті. Дослідження» (Тернопіль: Просвіта, 2000. – 244 с.; іл.; каталожна шухлядка – «Культова група. Персоналії... 2», роздільник – «Мученики УГКЦ, уродженці Тернопільщини і ті, хто долею служби був пов'язаний з Терноп-ною»; ТКМРК – 6643) [1]. Біографічно-нарисовий виклад матеріалу вважаємо, проте, своєрідним іменним показником, покликаним надати маловідомі факти життя представлених особистостей. Даною публікацією передбачено зацікавити «сторони» щодо подальшого формування фондів священнослужителів.

Пантеонний список складають: о. Євген Алиськевич* (1912 – 1980) – уродженець с. Добриводи Збарзького району** Тернопільщини (с. 66 – 71); о. Василь Баран (1909 р. н.) – уродженець с. Рай Бережанського району Тернопільщини, парох с. Цебрів Зборівського району (с. 71 – 75); Владика УГКЦ Авксентій Бойчук (1888 – 1971) – уродженець с. Іване-Пусте Борщівського району Тернопільщини, настоятель та ректор духовної семінарії у м. Станіславі /Івано-Франківськ/ (с. 75 – 77); Преосвященний Кир Никита Будка (1877 – 1949) – уродженець с. Добромірка Збарзького району Тернопільщини, перший український католицький єпископ Канади, відбудовував Зарваницю (с. 77 – 81); о. Йосип Бучинський (1891 – 1941) – уродженець с. Застав'я Тернопільського району Тернопільщини, парох с. Петриків цього району (1930 – 1938), с. Мишковичі (з 1938), знищений більшовиками у Львівській тюрмі (с. 81 – 85); Владика Василь Величковський (1903 – 1973) – уродженець Станіслава, настоятель монастиря Уставу Чину Найсвятішого Ізбавителя (ЧНІ) у Тернополі /1942/ (с. 86 – 90); о. Омелян Гадзевич (1914 – 1995) – уродженець с. Буданів Теребовлянського району Тернопільщини (с. 90 – 94); о. Іван Галібей (1894 – 1947) – уродженець с. Устя Зелене Монастирського району Тернопільщини, парох с. Дуплиська (1920 – 1925) Чортківського повіту, с. Скоморохи Бучацького району Тернопільщини, загинув у Сибіру (с. 94 – 98); о. Василь Глуховецький (1884 – 1968) – уродженець Львівщини, парох с. Острів, с. Велика Березовиця (нелегально), останні роки прожив у с. Буцнів (у швагра о. Василя Куриласа) Тернопільського району Тернопільщини (с. 98 – 100); о. Володимир Гончар (1910 р. н.) – уродженець с. Лошнів Теребовлянського району Тернопільщини, в'язень львівських «Бригідок», Воркути (с. 100 – 104); о. Іван Заверуха (1881 - ?) – уродженець с. Гадинківці Гусятинського району Тернопільщини, пастир у с. Котів та с. Рибники Бережанського району